

John Björkman, *"Må de herrskande klasserna darra": Radikal retorik och reaktion i Stockholms press, 1848–1851* (Stockholm: Gidlunds förlag 2020). 376 s.

I denna monografi undersöker idéhistorikern John Björkman uppkomsten av arbetaren som politiskt subjekt i Stockholm vid tiden kring det europeiska revolutionsåret 1848. Författaren anlägger ett diskursivt och retoriskt perspektiv och erbjuder nya insikter om hur svenska arbetare och hantverkare tillskrevs politisk agens i slutet av 1840-talet. Detta skedde, enligt författaren, både genom att arbetarna själva höjde sina röster, och genom att de redan etablerade politiska positionerna reagerade på denna nya politiska dynamik. När omvälvningsåret 1848 till slut drabbade Stockholm, i det som har kommit att kallas marsoroligheterna, började "arbetarna" framträda som politiskt begrepp. Det är detta som Björkman kallar entrén för arbetarna i den politiska diskursen, då de kom att hamna i fokus i flera av huvudstadens tidningar. Tidningsperspektivet – som är Björkmans fokus – utgår från att arbetarsubjektet konstituerades av flera rivaliserande berättelser: den socialistiska (*Söndagsbladet*, *Folkets röst* och *Reform*), den konservativa (*Folkbladet*, *Stockholms Aftonpost*, *Tiden*) och den liberala (*Aftonbladet*, *fri-skytten*, *Dagligt Allehanda*). Dessa tidningar utgör merparten av avhandlingens empiriska material.

Avhandlingens syftesformulering är måhända i omständligaste laget, men själva kärnan och frågeställningarna är i korthet att undersöka hur subjektet arbetare beskrevs, åberopades och adresserades av den tredelade pressoffentligheten, och hur arbetarna på detta vis började utgöra en politisk intresse- och handlingsgemenskap i både positiv och negativ bemärkelse. Björkman inbjuder sålunda till en dramatisk läsning om åren kring februarirevolutionen i Paris – en period i både europeisk och svensk historia där mångtydighet och ideologisk radikalism samlades i en livaktig offentlighet. Det Stockholm som Björkman beskriver tar läsaren från den av bourgeoisien ledda arbetarsamlingen i "Stockholms bildningscirkel" till den mer radikala utbrytargruppen "Skandinaviska sällskapet" med bokhandlaren Per Götrek i spetsen, och vidare genom den liberala reformisten och *Aftonbladets* grundare Lars Johan Hiertas försök att sprida tidig utopisk socialism till den närmaste kretsen kring Oscar I.

Götrek, som närmast kan ses som en svensk Leo Tolstoj-figur – fast utan den senares mäktiga romankonst – uppmålas ofta lite förenklat som den svenska kommunismens urfader. Som Björkman visar är det dock väl belagt att Götrek spelade en central roll i både införandet och spridandet av franska och tyska kommunistiska tankegod. Att Götrekretsen gav ut det *Kommunistiska manifestet* som *Kommunismens röst* redan samma år som det

tyska originalet publicerats (1848) är uppseendeväckande, då det översattes till engelska först 1850 och inte förrän efter ett decennium på flertalet andra språk. Björkman ger även en trovärdig förklaring till det problem många forskare brottats med när det gäller Götrekkretsens förhållande till både Étienne Cabet's apostoliska kommunism och den marxistiska historiesynen. Björkman menar att denna ideologiska dubbelhet ska ses i skenet av Cabets första och viktigaste propagandaprinzip, nämligen att minimera ideologisk oenighet och sätta störst fokus på kommunismens viktigaste principer: äganderättens upphävande och det klasslösa samhällets införande. Götrekkretsen ska enligt Björkman därför ses som ikariska kommunister som i första hand inkorporerade det historiedeterministiska inslaget från exiltyskarnas kommunism i sin egen världsåskådning. Det blir tydligt när det revolutionära credot i manifestet "proletärer i alla länder, förena er!" översätts till "Folkets röst är Guds röst". Sålunda kunde kretsen kring Götrek värva människor längs två huvudlinjer: kommunismen som den sanna kristendomen och teorin om arbetarklassens uppkomst och framtida seger.

Teoretiskt är avhandlingen förankrad i den kanadensiske retorikern Maurice Charlands verk. Enligt Charland är det möjligt att retoriskt värva människor genom skapandet av en tidigare icke-existerande subjektsposition som adresserar tänkta recipienter. Björkman menar att arbetarklassen i Sverige 1848 inte var en för-retorisk gemenskap utan skapades som politiskt subjekt kring dessa år. Han tar därmed avstånd från den moderna klassbetraktelsens längre och större teleologiska tolkningar som ofta använt 1848 års oroligheter som år noll för den svenska arbetarrörelsens uppvaknande. Björkman tolkar i stället perioden som ett öppet konfliktfält – då arbetarna i Stockholm gjordes till mottagare av "tillhörighetsskapande och mobiliserande politisk retorik får dessa arbetarradikalismens lokala aktörssammanhang en helt annan roll än som föregångare och pionjärer" (s. 34). Kritik kan riktas mot att Björkman inte gör en större poäng av att – för att bruka marxistisk terminologi – den politiska överbyggnaden kom före den materiella basen i skapandet av arbetarklassen som politiskt subjekt. Denna slutsats går emot hur historiematerialism brukar förmedlas vilket i sig är intressant.

En viktig del i tillblivelsen av arbetarna som kollektivt politiskt subjekt var uppkomsten av den tidiga arbetarpressen som skedde 1844 då handelsbokhållaren Edvard Sjöberg startade tidningen *Söndagsbladet*. Tidningen hade ett mobiliserande anspråk och använde sig av retoriska strategier för att påverka de lokala arbetarmottagarna att delta i tidens politiska representationsstrid. En av de mest intressanta poänger Björkman gör är att visa på den monarkiska pressens svar på arbetarsubjektets etablerande i den politiska diskursen. Den arbetarradikalism som *Söndagsbladet* stod för följdes av de rojalistiska tidningarna *Tiden* och *Folkbladet* som en pendang där båda

sidor underströk vikten av arbetaren som politiskt subjekt – dock med olika bevekelsegrund. Ett exempel på hur den monarkiska pressen försökte vinna över arbetarna till sin egen sak var grundandet och spridandet av gratistidningen *Folkbladet*. I januari 1849 startades tidningen av den rojalistiske poeten och hästslaktaren Karl Johan Gustafsson Ekeblad, med delar av hovet och regeringen som finansörer. Den retorik som *Folkbladet* använde sig av ska enligt Björkman förstås som ett sätt att imitera det radikala *Söndagsbladets*. *Folkbladet* använde sig således av en terminologi som ekade radikala sentiment: "tjenären är blott en machin" och "den bleka hungern gnager på hans [arbetarens] maktlösa lemmar" (s. 193–194). På samma sätt som *Söndagsbladet* delade *Folkbladet* upp samhället i två positioner som bekräftade den antitetiska berättelsen om de som "sakna allt" och de som "hafva allt i öfverflöd" (s. 195). Björkman visar att detta är ett återkommande binärt konfliktmönster som präglade samtidsdebatten i pressen åren efter 1848. Detta fungerade även som ett retoriskt försök att etablera sig som arbetarnas förtrodda språkrör. Till skillnad från *Söndagsbladets* uppmaning till kamp för "förbättrandet af arbetsklassens ställning" (s. 269) var *Folkbladets* avsikt att mildra klassantipatierna och dämpa arbetarnas upproriska sinnelag. *Folkbladet* fick dock ett abrupt slut eftersom Edvard Sjöberg kom över och publicerade några komprometterande brev och kvitton från Ekeblad, som agerat som informant åt staden, till överståthållaren greve Jacob Essen Hamilton.

Avhandlingen är allt som allt mycket välskriven och tänkvärd, både vad gäller struktur och hur författaren argumenterar för sina slutsatser. Boken har potentialen att bli ett framtida referensverk för historien om den svenska arbetarklassens uppkomst som politiskt subjekt. Detta emedan boken i långa stycken även fungerar som en syntes av den tidigare forskningen. Trots att det empiriska materialet är snävt avgränsat både geografiskt och tidsmässigt skriver Björkman fram en bred berättelse om hur den tidiga svenska arbetarradikalismen konstituerades.

Stockholms universitet

OSCAR NYGREN

Merethe Roos, *Hartvig Nissen: Grundtvigianer, skandinav, skolemann* (Oslo: Cappelen Damm akademisk 2019). 282 s.

Den formliga utbildningsrevolution som svepte över Europa under 1800-talet har ofta beskrivits i nationella termer. Stor tonvikt har lagts vid den nationella styrningen av de skolväsenden som växte fram, och den roll som skolstadgor, nationella läroplaner och skolinspektörer spelat i denna utveck-